

Pieter Bruegel den äldre, *Landskap med Ikaros fall*

Inför publiceringen av *Absolut farmakon: kärnavfall och evighet som tanke och konst* publicerar vi här en diskussion mellan Tatjana Brandt och bokens författare Axel Andersson. *Absolut farmakon* är nr 12 i FSL:s skriftserie Ariel Litterär kritik

1. Hur ser du på dig själv som skrivande och tänkande person i Sverige idag? Min erfarenhet så här lite från sidan sett är att den svenska offentligheten domineras av rätt starka grupperingar som lever och verkar i förhållandevis slutna kretslopp. Uppfattar du dig som akademiker? Eller kritiker? Eller Stockholmare? Intellectuell?

Det enkla svaret är att jag bor i Gnesta. Alltså, den enkla frågan är om jag ser mig som Stockholmare. Det gör jag inte. Resten är gruvligt svårt att säga något om. Så jag fortsätter med det lokala. Jag blev succesivt bofast i Sverige igen runt 2011-2013. Vid denna tid flyttade jag till Stockholm för första gången i mitt liv. En exotisk upplevelse, men jag led av att granarna såg så små och plågade ut i den karga stockholmsjorden. För ett år sedan flyttade jag till den sörmländska småstaden Gnesta. Här är jordmånen bördig och himlen stor, mer som den landsbygd där jag växte upp. Min nya bok är skriven i Gnesta. Jag vill tänka att den är del, om än bara i ett litet hörn, av en Gnestalitteratur trots att det handlar om allt annat än specifikt denna vackra plats på jorden.

Mellan 1995 och 2011 bodde jag för det mesta utomlands. En stor del av den tiden spenderade jag på akademiska institutioner, i alla fall fram till att jag doktorerade 2007. Efter det har jag visserligen fortsatt att skriva för akademiska sammanhang, men inte varit vid universitet och högskolor annat än som gästföreläsare. Jag hade idén att jag skulle bli en bättre historiker om jag skrev, till exempel, kritik om samtidskonst. Det tror jag fortfarande.

Kritiker brukar jag säga att jag är för att ingen riktigt förstår vad det betyder, utöver att en ibland publicerar recensioner. Det är givetvis en omskrivning för "intellektuell", men det är ett begrepp som verkar gått ur tiden. Jag ser den intellektuelle som någon som tillfrågas för att komplicera ett ämne som inte befinner sig i dennes omedelbara fackområde. Vi befinner oss i en medial situation där sådana komplikationer inte verkar speciellt användbara. Kritikern gör, i bästa fall, detsamma som den intellektuelle, men utan att vänta på frågan.

Du har rätt i att kretsloppen är ganska slutna i den svenska offentligheten. Ibland kan jag se det med en blick utifrån, men det blir svårare och svårare med åren då jag nu bott här ett tag. Samtidigt gick det väldigt lätt för mig att återvända. Jag fann intressanta kontexter omgående. Det är kanske också därför jag inte känt något större behov av att definiera mig närmare. Andra verkade förstå vad jag gjorde, även om jag inte alltid kunnat förklara det.

2. Vad handlade din avhandling om? Och vad har du skrivit för böcker efter det? Är din nya bok (som vi strax ska tala mer om) med det hemlighetsfullt lockande namnet *Absolut farmakon*, i linje med din tidigare produktion eller är den ett brott, en avstickare?

Jag skrev min avhandling om representationer av det exotiska i efterkrigstidens populärlitteratur. Som ett emblematiskt fall använde jag Thor Heyerdahls "Kon-Tiki"-expedition från 1947, när norrmannen drev från Sydamerika till Polynesien på en flotte. Hälften av min avhandling blev till boken *A Hero for the Atomic Age: Thor Heyerdahl and the Kon-Tiki Expedition* som kom ut i Storbritannien 2010 (en andra upplaga 2018). Heyerdahl är intressant i förhållande till det exotiska eftersom han i sina resor performativt försökte återskapa färder som han hävdade att ett vitt kulturbärande människosläkte, som gett upphov till planetens stora civilisationer en gång i tiden, gjort. Mina försök att problematisera denna bild var inte helt uppskattade i Heyerdahls hemland.

Böckerna efter *A Hero for the Atomic Age* har rört sig i ett liknande territorium: hav, global historia och kolonialism. Det är två böcker på svenska, båda på förlaget Glänta. Den första, *Den koloniala simskolan* (2016), började som ett försök att skriva en teknikhistoria som inte skulle handla om don. I boken spårar jag crawl-tekniken inom simning. Av en slump snubblade jag, i Bolivia av alla ställen, över teknikens märkliga historia. Under antiken simrades det crawl i Europa, men sedan dör simstilen ut under medeltiden. Det är bara sedan i olika koloniala kontakter (i Afrika, Nord- och Sydamerika och Polynesien) som västerlänningar för upp ögonen för crawl igen runt förra sekelskiftet. Ändå så lyckas simning bli till en vit sport under stora delar av tjugohundratalet. Allt det där ville jag fånga i boken som i sitt format är en lång essä.

Atlantvärlden (2018) började som ett radikalt skrivexperiment inspirerade av olika mikohistoriska praktiker och modernismens litteratur-genom-begränsningar. Jag ville förstå havet som kolonialismens plats genom att fokusera på individers atlantpassager, men också gå ett steg längre och inte låta berättelsen inträffa i en vanlig kronologisk ordning. Jag berättar istället alla figurernas första resa. Sedan deras andra och så vidare. Själva ämnet är de första hundra åren av Nordamerikas kolonisering, runt 1524 till 1622. Jag skriver om fyra personer ur den nordamerikanska urbefolkningen och två européer. Eftersom bokens struktur är så säregen försökte jag att skapa en minimalistisk enkelhet i språket, nästan som gamla tiders krönikor. Jag ville också att boken blev så kort den bara kunde, helst under 100 sidor. Det blev 134.

Inför de två senaste böckerna hade jag båda gångerna en märklig och falsk känsla av att jag hade åstadkommit en avstickare som vilt skilde sig från sina föregångare. Jag fick det snart utpekad av min omgivning att intressena var konstanta: kolonialism och vatten. Jag känner samma självklara impuls

att säga att *Absolut farmakon* är något nytt. Den har i alla fall inte så mycket med vatten att göra. Och den handlar om framtiden snarare än historien. Samtidigt skulle jag inte bli förvånad om det gick att hitta kopplingar som jag inte kan se. En som jag själv tänkt på mer och mer är den om kulturers våldsamma undergångar. Det är något som ofta skildras i den koloniala litteraturen. Kolonialism är i mångt och mycket något som förändrar kulturer, ibland mycket våldsamt. Det jag skriver om i *Absolut farmakon* handlar om hur de västerländska kulturerna, förmodligen, kommer att gå under den period som det använda kärnbränslet kommer att utgöra en fara för mänskligheten. Klimatkrisen ger oss redan en försmak av en sådan undergång.

3. I inledningen till din bok skriver du som förklaring på bokens titel att det är Derrida som först myntade begreppet "absolut farmakon" om kärnvapenkriget och så fortsätter du "Farmaka är substanser som både kan bota eller göra oss sjuka. Vilken effekt de har beror på kontexten. Den enes läkemedel, den andres gift." I ditt arbete med att försöka uppfatta vår tids värsta gift (kärnavfallet) som en möjlig nyckel till insikt, har du då intresserat dig mer för just botemedelsaspekten eller för närheten till det absoluta? På ett helt personligt plan, har lockelsen legat mer i hoppet (tron på framtiden) eller i det hisnande i att låta tanken löpa utanför ramarna, på andra sidan kulturen, i att tänka Gud om man så vill? Min fråga är aningen megaloman (ursäkta!) men jag skulle gärna höra dig resonera lite om din ingång i ämnet, om hur det kom sig att du drogs till, och under många år har funderat på, radioaktivt avfall.

Jag är på ett sätt glad över att jag inte kommer ihåg rent konkret när jag började fundera på det använda kärnbränslet och vad som gav impulsen. Hur intressanta historier är hänger ofta samman med hur oklara deras begynnelse rår vara. Någonstans mellan 2010 och 2013 började jag fundera på begreppet farmakologi och fastnade ganska snart i vad som skulle kunna existera bortom det farmakologiska efter devisen att periferin alltid identifierar centrum. Ungefär på en och samma gång stötte jag på Derridas föreläsning om ett "absolut farmakon" och blev ohälsosamt fascinerad av det använda kärnbränslets obscent långa tidsperspektiv. Derrida talar som du säger om kärnvapenkriget som kan förstöra jorden på några ynka minuter. Inom kärnavfallets 100 000 strålande år öppnar sig en evighet på glänt, även om vår kultur förmodligen inte får uppleva den.

Nu slår det mig att jag kanske främst skrivit en bok om det som ligger bortom det som kan skrivas. Vilket låter som en sådan där snygg undanflykt för att slippa prata om Gud. Jag letar efter gränsen mellan det i farmakologisk mening relativa och absoluta. Som svar på din fråga så var det alltså inte det ena eller det andra som drog mig till ämnet – utan det där omöjliga mötet i mitten. Där är det som om kategorier mister kontakt med tyngdkraften och svävandes börjar irra: hoppet om framtiden på jorden och tron på något utanför och det totala arkivet och den omedelbara glömskan – enheter som efter hand börjar bete sig som vore de innebörders utbytbara. Jag tror det var det som fick mig att stanna med denna fascination och inte överge den som så många andra idéer och uppslag som passerar revy. De senare årens stegrande klimatångest och det återvändande kärnvapenhotet gjorde också att det fanns en växande klangbotten till frågorna om evigheten och det absoluta. Västvärlden befinner sig, ännu en gång (Europa har varit där ofta), i en millenarisk epok.

4. Hur tänker du dig att din bok som kämpar med att ta sig utanför tiden och kategorierna bäst ska tala och verka i vår tid och offentlighet? I vårt här och nu. Kan Gnesta och FSL:s skriftserie utmana Schibsted och Bonniers? Eller är utmaningen som handling och pose helt fel tillvägagångssätt? Kan man definiera centrum genom att befinna sig i periferin idag trots att vi inte mer verkar inom en avantgarde dynamik utan i ett senkapitalistiskt massamhälle? Som alla andra skrivande människor

idag har jag grubblat en hel del på de här frågorna. Om du fick en önskan uppfylld hur skulle boken då gå in i och bli läst i dagens offentlighet?

Jag vill börja bakvänt, i förhållande till här och nu. Det är alltid lite generande att insistera på plats i samtiden. Om vår samtid har ett signum så är det ett kakofoniskt kacklande som insisterar just på plats. Samtidigt kan jag inte förneka att jag skriver böcker, sätter mitt namn på dem, och hoppas att folk vill läsa, ta till sig, och att något ska ske som ett resultat av läsningen. Men skrivandet är också på en och samma gång ett skrivande för framtiden och ett framtida läsande. Vi, i samtidens förflyttande mållinje, läser alltid historien från detta framtidsperspektiv. Där är alla händelser på en och samma gång idiosynkratiska uttryck för sin tid och del rörelser som är större än personliga temperament. Vi stödjer oss på det senare när vi försöker att känna in det första. När jag tillsammans med Alexander Svedberg skrev en bok om kritik i FSL:s serie kallade jag min essä i volymen för "Kritiken om 100 år". Jag kommer ihåg en smart ung kritiker som frågade mig "hur fan jag kunde veta det", alltså hur kritiken skulle se ut då, när hon fick boken. Men det handlade om att jag bjöd in mig själv att läsas om 100 år. Att jag öppnade upp en dialog mellan nu och då. Och det gjorde jag inte för att föreviga mig själv, utan mer för att jag ville bli en sådan där person som gick runt på baler och fester förr i tiden för att presentera folk för varandra som kunde ha något gemensamt.

Jag måste säga att jag blev lite provocerad, först, av din delfråga om Gnesta och FSL:s skriftserie kan utmana Schibsted och Bonniers. Kanske är det den litteratur, och här inbegriper jag platsbegreppet i litteratur, som för sig mest självsäkert som kan utmana i ljuset av historien. Centrums mediekapitalister eller andra typer av förmedlare av kultur är grus vid sidan av författare, tänkare och många för tiden perifera kreativa rörelser eller kreativa platser. De är de som är historiens verkliga berg. Det är ingen litteratursociologisk eller kulturhistorisk analys. Men jag tror att sand/berg-insikten är mer omedveten än så och att den fortfarande strukturerar fältet på ett outtalat sätt. Det är inte samma sak som avantgardedynamiken som du skriver om, som är helt och hållet modernistisk. Jag tänker mer i linjer av en klassisk logik som uppgick i den liberalism som i sin tur skapade den moderna kulturella offentligheten. Något som har mer med barden, eller byfånen, att göra än med agitatorn.

Det senkapitalistiska samhället är totaliserande i sin historielöshet och platslöshet. För att återvända till kärnavfallet skulle vi kunna förstå detta material som om det skapar både tid (100 000 år för att vara exakt) och kräver en plats (slutförvaret måste äga rum). Kärnavfallet är en produkt av det senkapitalistiska samhället. Med andra ord så avslöjar det sig i denna återstod inte vara så mördande totaliserande i sin historielöshet och platslöshet som vi först hade anledning att misstänka (och som många av dess utforskare beskrivit med hopplöshetens sadism). Här såg jag en öppning. Ämnet fascinerade mig och jag skrev en bok för att jag tänkte att offentligheten idag och i framtiden skulle må väl av att anamma detta material, kärnavfall, och att det tillhörde oss alla – både som börda och tillgång.